

**„ЗНАЧЕНИЕТО И ЗАДАЧАТА НА НАШАТА ЕТНОГРАФИЯ“:
ПРОГРАМНАТА ШИШМАНОВА СТАТИЯ – ВЕК И
ЧЕТВЪРТ ПО-КЪСНО**

Еля Цанева

ИЕФЕМ при БАН – гр. София

**„THE IMPORTANCE AND TASK OF OUR ETHNOGRAPHY“:
THE PROGRAM ARTICLE BY SHISHMANOV – A CENTURY
AND A QUARTER LATER**

Elya Tsaneva

*Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum at
Bulgarian Academy of Sciences – Sofia*

Abstract

The article discusses the role of the program article by Ivan Shishmanov “The Importance and task of our ethnography” for the development of modern Bulgarian ethnology.

Key words: *ethnography, issues, areas subject to ethnological researches.*

Десетият рожден ден на Търновската специалност „Етнология” е повод да се съизмерим с началото на научната етнография и фолклористика в България, с постановката на идеята за тяхната смисленост и полезност в проходащата родна хуманитаристика, но и като градива и изразители на българския национален дух. А там, в началото, в постановката на професионалния ни смисъл и цели, (за радост и отговорност на етнологичната гилдия), стърчи върхът на една от брилянтните програмни статии в науката. Тя е плод на мъдрото и проникновено перо на Иван Шишманов – една от феноменалните следосвобожденски личности, прозряла – в целостта и детайлите ѝ, ролята на народокултурната старина в духовността

на Нова България. Статията “Значението и задачата на нашата етнография”¹, публикувана в първия том на Сборник за народни умотворения – знае се, е първият научноизследователски труд на Иван Шишманов, последван от редица други с нарочна насоченост към фолклора и етнографията².

Освен тези две събития, знаменателни за проходащата академична етнография, които се случват през 1889 г. – слагане началото на СБНУ и появата на програмната статия на Шишманов, в тази година се открива и Висшето училище в София, в което изучаването на българската културна старина веднага заема стабилно място³. Върху тези три значими факта стъпва стабилно, за да потегли устремно, науката, която има мисията да съхрани и предаде националната самобитност. Около тези три факта се центрира и перспективата на младата българска етнология във времето напред – те я подпират методологично, публикационно и институционално; дават импулс на ранната хуманитарна академичност в тази област и перспективно я ситуират като стъпила върху ценния масив на миналите постижения, но и жадно отворена за находките отвън.

Времето, когато Иван Шишманов пише статията си, се родее с нашето сега поне по мощта на потенциалния интелектуален заряд, извикан на живот от преходното състояние на обществото и държавата и като противопоставяне на това състояние. Делото на Шишманов на обществено-научното поприще като цяло, а и разсъжденията и насоките му за развитието на науката за народната култура в частност, се формират от колизията на два мощни креативни импулса – този на ренесансово-просвещенските идеи от преходното му време и новият, импулсът на държавно-творната организационна и мобилизираща енергия на „отворилата се” към свобода, широта и високи стандарти родна интелигенция. Така че мотивът за съизмерването ни с Шишманов днес – почти век и четвърт след появата на статията му, има своите основания и в историческата аналогия на времето. Духовната среда на днешна трудно проходаща демократична България тежи от неосъществени пориви, недоведени докрай битки, непосочени и неразбити врагове, непостигнати политически, културни и научни мечтания. Проектирани върху щедро отворилите се за присъединените към света български учени хоризонти на гражданските и

научни ценности на съвременното, много от моделите на утвърдените етнологични парадигми, в които мислим за процесите и феномените, се нуждаят от интелектуален подтик към преосмисляне и препоръка в скалата на научните стойности. Целта на следващите редове е в конспективен формат да съизмерят посланията на Шишманов със стандарта на научните постижения и пропуски, както ги виждаме днес.

С оглед на специфичните проблеми на съвременната българска етнология, задавам към превърналия се в “класика” Шишманов текст няколко въпроса, чийто отговор или насока за такъв биха подкрепили – вярвам, нашия оптимизъм като учени и биха ни дали аргументи в ситуацията на необходимост от професионално отстояване, наложена ни от социалната реалност в България. Конкретната формулировка на въпросите се основава на едно субективно авторово впечатление или усещане, кои възгледи от теорията и методологията на науката днес са разколебани и подложени на преоценка; в кои базисни сюжети има колизия (неразбиране и неприемане, заради неразбирането) между идеи на “източната” и “западната” научни парадигми – (едната, в която раснахме и се учихме, и другата, която сме изкушени да опознаем и адоптираме); и в кои нарушената еволюция в съвременното развитие на науката извиква на живот взаимноизключващи се парадокси.

Ето първият евентуален въпрос: Как се идентифицира конкретният предмет на етнологичното изследване в Шишмановото съвремие и в перспективата на времето до нас? Основната категория, чрез която Шишманов определя съществуването на етнологията, е категорията „култура”. Етнологията е „систематично изследване на ... знанието” за народа, пише той, на „културната история” на народа. Наред с психологията, Шишманов очертава етнологията като формираща по-обща, теоретична рамка на фолклорните проучвания и вижда включени в нея в качеството им на „Предмети на етнологията и психологията на народите, следните: 1. Народни вярвания: представи за душата, за умрелите, за свръхестествени същества, предпазителни средства против зли влияния. 2. Поверия (предания) като епическа отлика от народните вярвания. 3. Традиции (свързани с народните вярвания): в семейния живот, в обществения живот, в отношение

към материалните условия на живота. 4. Езикови паметници: лексикални, сентенционни – пословици и фрази, за материалната култура, за духовната култура”²⁴. Шишманов търси мястото на етнологията в една система от дисциплини, които имат за задача да възстановят за миналото, да трасират развитието за настоящето и да изследват в целия времеви отрязък на съществуването ѝ историята на културата, особено на националната култура.

Статията ни представя ясна и сравнително подробна концепция по този въпрос, в която открояваме следните моменти:

Първо, явленията на културата имат универсален, а не уникален характер. По думите на Иван Шишманов: “Във всеки случай досегашните изследвания са достатъчни, за да ни убедят, че трябва да престанем да гледаме на всички умотворения, на известен отделен народ, като на негови съвсем оригинални произведения. Тук са ставали от памтивека заимствувания. Част от тях критиката може да открие, друга част остава бъдещите поколения да покажат”²⁵. Уникално е своеобразното и оригинално комбиниране в културата на универсалните елементи и това създава спецификата на всяка конкретна национална култура. Затова етнологичното знание трябва да се внушава сравнително, върху широк фон на съпоставка и аналогия. Ние, съвременното поколение етнологи, имахме след Шишманов примера на М. Арнаудов, последван от Ст. Генчев в това отношение и затова днес разглеждаме явленията в тяхната широка и представителна типология, като плод на човешката творческа сила, родила при сходни обстоятелства – сходни феномени на адаптация към природната среда. Ако се замислим, именно такъв е контекстът на всички наши професионални контакти извън България в момента, начина на формиране на проектните колективи и поканите, които отправяме за своите международни конференции – да видим феномените на социално-културните процеси в широката им етнонационална представителност.

Много е тъжно, че изоставяме с прилагането на този ракурс при преподаването на етнологичните явления на млада и по-зряла аудитория. Тук не мога да се въздържа да не отбележа, че лелеяната мисъл на много съвременни етнологи – и академични, и университетски, е въвеждането на етнологията като задължителна дисциплина в

средното българско училище. За чест на най-доброто наше средно училище – Класическата гимназия в София, мога да кажа, че в продължение на 26 г. по убеждение и настояване на нейната създателка и дългогодишна ръководителка г-жа Г. Тончева в нея се преподаваше пълноценно, т.е. целогодишно, българска етнография в 8-ми клас, както и общ етнологичен курс върху народите в 9-ти клас. В рамката на специализацията на училището и общия контекст на преподаването по култура в него, тези двугодишни курсове внушаваха именно идеята за релативизма на културните ценности на човечеството в пълно съзвучие с посочената по-горе теза на Иван Шишманов. Поради невъзможност да се синхронизира този предмет със задължителните, разписани от МОН предмети, тази година и след 26 г. преподаване, след подготвен екип от учители-етнолози, издадени и утвърдени текстове за преподаване, етнографията там бе премахната като предмет. Изглежда политическият прагматизъм, който ни се внушава така явно отвсякъде, е завладял умовете и стагнирал креативността на отговорните административни служители и те не могат да вземат едно очевидно полезно различно решение. В духа на Шишмановите насоки обаче, подготвен колектив от настоящи и бъдещи преподаватели по етнография в средното училище, както и съмишленици – учители и общественици, продължават усилията за внушаване чрез адекватно преподаване на идеята за равнопоставеността на етническите култури – нужно ли е днес, толкова скоро след трагичните събития на етническо противопоставяне в с. Катунца, да убеждавам в смисъла на това внушение именно у младите хора?! Използвам този форум да приканя аудиторията от професионалисти-етнолози активно да се включи в усилията на катедрата по етнология в Софийския университет в посока утвърждаване на преподаването на етнография в средното училище у нас.

Второ, етнологичната картина показва формирането на границите – това утвърждава Шишманов в края на XIX в.: “Фолклорните изследвания имат и важно *политическо* значение за нас. Те са почти единичките средства за определяне на етнографските граници на балканските народи”⁷⁶. Тази мисъл може да се интерпретира като идея, че на Балканите Шишманов вижда припокриване на реалните и символични граници – аналогията със станали знаменити по-късни

трудове и теории за динамичността на границите като маркери на етническото различие, е дословна. Проектирайки този възглед в нашето време бих могла да кажа, че много от усилията на съвременната колегия са насочени към разбиване на мита за етнокултурната „самотност“, „солитарност“: оставям настрана факта, че във всеки труд: от курсова работа на студент до голям докторат на утвърден учен, присъства декларацията за сравнимостта – „ние“ и „те“ са градива на етнологичните съчинения формално и същностно от 70-те години на ХХ в. насам. Тук имам предвид, че в годините бавно се утвърждаваше, а сега вече е устойчиво наложен моделът на задължително поставяне на разработките в сравнителен историко-типологичен контекст; неговото разместване и флуидността му променя и динамизира и етнокултурните граници, а оттам с времето повлиява и върху етническите процеси. Според втората част от цитираното мнение на Шишманов, народната култура и специално произведенията на устното творчество на народа са почти единствените средства за определяне на етнографските граници – това твърдение е указание за доказателствената сила на културните явления, а от друга страна – според Шишманов, е израз на високата политическа стойност на събирането и изучаването на културните явления.

Близко един век по-късно идеята за границата в българското теоретично творчество, тръгнала от Шишманов, бе оплодотворена от други двама големи етнологи-познавачи, адмиратори и следовници на Шишманов – учените и педагозите проф. Ст. Генчев и проф. Т. Ив. Живков. Творческата идея на първия (в „Народна култура и етнография“, 1984) бе тръгването към етническата йерархия през състоянието и динамиката на народната култура, през нейната флуидност и изменчивост на границите на явленията, групите и общностите. И формирането върху български материал на идеята за хоризонталните равнища на културата – връзката между локалното, регионалното и общоетническото като три пространствени нейни нива. Вторият („Етнически синдром“, 1994 г.) концептуализира идеята за границата чрез връзката ѝ с общия произход, с културната обособеност и проявата ѝ като сравнимост, при споделянето на общ социален статут (т. нар. в книгата “взаимодействие с другите, отваряне към другите, интеграция с другите”). Тези две съчинения, които защита-

ват правото и на българската наука да прави теория, развиват предпазливо изказаната мисъл на Шишманов, че в националното се преплитат 3 концепции – за етничността, за културата и за държавността. Една идея, която се поддържа и в изследванията на съвременната генерация академични, университетски и музейни етнологзи. Те все повече, не само по-настойчиво, но и по-задълбочено, се насочват към разглеждане на взаимодействието на трите реалии на нашия живот: природно-географската среда; държавно-политическите образувания и етническата мозайка, които сумарно формират пространството на нашето съществуване и така дават съдържание на основните днес понятия в етнологията *граници в културата и култура на границите*⁷.

Втори възможен въпрос към Шишманов: В неговото съвремие и напред, какво следва да бъде проследявано и документирано от етнологите? Иван Шишманов изброява 21 феномена от устното народно творчество, обредността, знанията и вярванията, народното изкуство – те много напомнят, макар и в твърде детайлизирано и подробно посочване, насоките на Ю. Венелин в известното му програмно писмо до В. Априлов от 1837 г.⁸ В практическото списване на СБНУ Иван Шишманов обаче се дистанцира от тази декларирана дескриптивност и обособява раздели за разглеждане на етнолингвистичните, етнопсихологически, социологически и семиотични аспекти на тези 21, а и повече, феномена. Симбиозата между различни погледи върху културата, т.нар. по-късно *интердисциплинарност на анализирани явленията*, се декларира неизменно и от всекиго, а в последните години започна да звучи и ясно разчленяване на интерпретативния маниер между гледна точка на носителите и такава на анализаторите на културата. Това е новото в развитието на Шишмановата логика, което внася нашето поколение етнологзи. По повод на двете тълкувания Шишманов пише в статията: задачата не е само да се събират „имената на растенията, животните и камъните. По-важни от самите термини са понятията, които народът притежава по разните клонове на естествените науки. Народът има своя ботаника, своя зоология, своя минералогия...”⁹ Това именно е неговото напътствие: да разчетем единицата материал чрез езика на носителя на културата, след което да го поставим в разбирането на цялата идеологическа

система, която характеризира народната култура и формите на нейното функциониране, т.е. да го транслираме на езика на науката.

Третият въпрос към Иван Шишманов е за характеристиките на събирателската работа и той произхожда от концепцията му за тази работа в областта на етнографията и фолклора, разгърната в статията: Теренистът за Шишманов е „естествоизпитател..., който трябва да работи като такъв”¹⁰, работата на терена е във висша степен научно изследване. В брилянтната малка работа на проф. Т. Ив. Живков „Препрочитайки Шишманов” се съдържа сериозен научен анализ именно на тази част от програмата и в нея със знание и верен професионален усет е уловено важно внушение, което Шишманов прави: събирателската работа е изучаване на съвременния на изследователя етнокултурен процес¹¹. Целта, която и днес преследваме с терена, спокойно можем да изразим с думите на Шишманов: етнографите събираме материал, за да „вникнем в душата на народа, да се запознаем с представленията на идеите, които го движат, с понятията, които той си е образувал, или наследил, или заел, и с начина, по който тия са се преобразили в неговата свят: кои са се променили, каква своеобразна форма са взели за разлика от понятията на други народи”¹². В годините след Шишманов се въведоха принципи и методика на теренната събирателска работа, излязоха курсове по нея, адаптира се методика от световните школи, въведе се и се утвърди бакалавърско и магистърско обучение по специфика на теренната работа. Много сериозна и отговорна е работата на катедрите по етнология в София и Търново, а вече и в Пловдив и Благоевград, по обучението и практиката на бъдещите етнологии в теренното проучване. Така че, ако Шишманов ни даде философската идея за теренно-събирателската работа, след него тя беше раздробена на градивните ѝ смисли по отношение на: обем от области, за които се събира; набор от методи, чрез които се събира; научен инструментариум за постигане на по-висока адекватност на събирането; технология на баланса между емическото и етическо възприемане и тълкуване на събрания материал, и вероятно някои други. Шишманов настоява за единен подход към терена, изчистен от субективни избори. А това практически насочва към съответното качество на обучението на терениста, защото само така се унифицира знанието и се прилага един

уеднаквен и задължителен подход към терена. Този подход засяга равнището на пълнота на събрания материал, начина на систематизирането му, особеностите на програмите и въпросниците, по които се работи, условията на обработка, съхранение и ползване и т.н. Тези въпроси – за методиката на изследванията и състоянието на събраните в архивите данни неизменно ни занимават и днес. Шишманов пише за обхващане с теренни проучвания специално на няколко области, преценени като “бели полета” от него: Средногорието, Шоплука, Македония, Смолянско, и настоява за два типа техни изследвания – натрупване на селищни проучвания, а те да доведат до пълно регионално изследване. Не е нужно да посочвам какво събрахме и издадохме именно по тия райони в последните 30-тина година и какво качество на събирателска и аналитична работа показаха авторските колективи. Достатъчно е да се обърнем дори само към регионалните сборници днес – напр. за Софийско, Родопите, Странджа и всички други, тяхната структура като че ли е правена изцяло по статията на Шишманов: с възможностите на няколко съотносими линии на хуманитарното знание и съответно, научни дисциплини, да се получи комплексната етнокултурна картина на региона с нейната историческа основополагаща рамка от демография, стопанско развитие, религия, език и диалекти, движения на населението, политически формати на живота и пр.

Четвърти въпрос, който бих искала да можем да зададем на Шишманов, е за образа на изследователя на културната старина в българските условия. От изискванията, които поставя към теренното изследване и интерпретацията му излиза, че той вижда един високо и широко образован хуманитарист, модерен, одарен със способността за лек контакт с хората и верен усет към факта, който отразява. Той трябва да владее диалекти и езици, да познава историята и обективния контекст на развитие на населението, да е с леко перо и приятен характер. По този сюжет Шишманов е отправил към нас един твърде интересен сигнал още в началото на статията си: той анализира – едновременно злъчно и хумористично, но със скрито зад тях сериозно и много тънко разбиране за историческата аргументация на културно-духовните импулси, феноменални явления в българската възрожденска духовно-политическа реалност, като например, делото на Г. С.

Раковски. Шишманов го преценява като ерудит и достатъчно находчив мислител, но преди всичко – като отдаден патриот, за да приеме като проява на наивност или незнание някои странности на неговите исторически и културни постановки за българите. И той пространно обяснява, че тези странности на Раковски трябва да се тълкуват на фона на патриотичния му патос и желанието му, подобно на такива културни дейци като Вук Караджич, братя Грим и др., да докаже старинността и културната извисеност на българския и славянския род¹³.

Много неща можем да попитаме Шишманов и да намерим отговор в творчеството му, в частност в програмната му статия. Накрая бих искала да отправя един поглед към много актуалната дискусия (провеждана, уви, повече в чужди издания и на научни форуми в чужбина) относно това, по какъв път трябва да върви българската етнологична наука днес като част от тази на променяща се Европа.

Според някои средно- и западноевропейски учени, глобализацията размества съществено етническите ценности. Тя неминуемо се отразява и върху науките и научните дисциплини, които изследват тези ценности и най-вече – върху тези, които изграждат съществуването си върху проявите на етничния феномен. Очакването е в такъв случай етнологията и фолклористиката (а и всички сродни науки, които считат, че с основание включват „етно-“ представка в някоя от предметните си сфери – етносоциология, етнопсихология, етнoистория и пр.), да започнат да губят във времето на глобализацията своята социална позиция, именно поради намалената на пръв поглед връзка с макроконтекста на живота ни. В силно конкурентната плуралистична среда на глобализирани научноизследователски и образователни институции тези дисциплини се оказват значително по-нежизнеспособни отпреди, което ги насочва неминуемо към търсенето на нови опорни точки и актуални парадигми.

Преди тяхното изнамиране и популяризиране обаче, старите такива трябва да се докажат като несъществени и погрешни, да се атакува научният им пълнеж и се оспори и разбие тезата за смисъла им като научна проблематика. Доказателства в тази посока са налице

в последните 25 г. (говоря, разбира се, за съвременната роля на етно-логичната наука, в която теорията на етносите и етническите общности е основополагаща предметна сфера от съществуването ѝ): сред тези доказателства е фактът, че в учебните заведения в момента се преподава етническа теория несравнимо по-малко, отколкото когато моята генерация се обучаваше; също така във факта, че много представени за финансиране проекти върху етническата теория в последните години, се отхвърлят с насмешка и въпрос: „Кой се интересува от това днес?”; като следващо доказателство бих направила, че често при провеждане на докторантски изпити се оказва, че кандидатите нямат и най-бегла представа от научното дело и тезите на школи, концепции и направления, развивали етническата теория и оставили наследство, считано от нашата генерация за класическо. Налице е обаче и тенденция, която може да се тълкува с обратен на посочения знак: френетично фокусиране върху малцинствените общности, съсредоточаване на сериозен ресурс върху изучаването на различията им с основната общност – на онова, което ги прави като че ли „непригодни” или „трудно адаптивни” към голямата общност (а в същото време самата тя остава размиля се и без ресурс за изследване и внимание). Т. нар. „етнически лексикон”, който беше приоритет и отговорност предимно на научната сфера, се провря отначало несигурно, но днес го виждаме настанен устойчиво в езика и проявите на обществената и публична реч, често удивляващ учените с парадоксите на неадекватната си употреба. Т.е. етничността и нейната култура като социален феномен и като научна категория в глобализационното време продължават да предизвикват дебати относно коректното им третиране и изучаване. Това, което става все по-ясно е, че с времето тези категории се концептуализират все по-трудно и съответно все по-трудно се дават общовалидни техни дефиниции.

Шишмановата статия ясно показва, че етнографията и фолклористиката изследват комплексното етническо развитие и самобитност, те са науки за етническата култура. Известно ни е, че от края на 80-те г. е налице един задълбочен критичен преглед – главно в немскоезичната етнология, на това, което се счита там за „идеологическо съдържание на основните етнологични понятия „народна култура” и „народен живот”. Дисциплината каза „Сбогом на народ-

ния живот” в ключовата тогава публикация „Abshied vom Volksleben” и катедрите за фолклор или Volkskunde се трансформираха в катедри по “европейска етнология”, по “културна антропология”, по “емпирична културология”¹⁴. Нашите колеги от централноевропейските катедри и институти се заеха да целенасочат в последните две десетилетия и пренасочат развитието на етнологията в онези страни, в които тя, според мнението им, бе силно идеологически повлияна. Рецептата е за фундаментална смяна на парадигмите – от ориентирана към миналото дисциплина, посветена на традиционните селски народни култури, етнологията да премине към аналитична културна наука, която изследва приоритетно съвременни комплексни общества и се стреми да допринесе за анализа и решението на социалните проблеми. За обозначаване на новите научни реалности се появи понятието „*всекидневна култура*”, което обаче наред с *всекидневие и всекидневен живот* също с годините показва липса на яснота и точност и почти в същата степен – отвореност за идеологически влияния¹⁵. Впоследствие започна да се внушава, че етнологията трябва да изучава *консумативната култура, битовата култура, масова култура* – (в някои наши университети има етнологични курсове с подобни названия!). За културната антропология започна да се твърди, че тя ще загуби своята причина и смисъл, ако не се обърне приоритетно към съвременното и не превърне в главно свое поле на интерес съвременните хора в местата на техния всекидневен живот.

Само че в местата на всекидневния живот не резидира единствено всекидневната култура; процесите там се обозначават със сложни нови думи, заради които се заговори в научната литература за „нашествие на префиксите” (*мулти-, интер- и транс-*)¹⁶. Тези префикси всъщност рамкират процесите на мобилност днес, които Шишманов сведе до по-ясното „миграции” и апелира за тяхното етнологично проучване през 1889 г. Като цяло критичното разсъждение върху класическото понятие за култура и коя точно култура изследват етнологите е интегрална част от т.нар. *обща криза на репрезентациите*, предизвикана особено от постмодернизма и глобализма, която криза засяга повечето социални науки в някаква степен и особено антропологията. В условията и изискванията на постмодерния обрат, но особено в контекста на драматичния преход към него от социалист-

тическата научна действителност в редица страни, кризата на културно-изследователските академични и университетски науки в тях е всъщност резултат от краха на колективните и индивидуални ценности, отразени в наративите като изворова изследователска база на етнологията и антропологията. Разколебането и разклащането на тези ценности постави изворите в криза и тя предизвика дестабилизирането на научните парадигми, като отвори и пътя за тяхното атакуване. Тази атака, със силни елементи на дидактика, бе поета от нашите колеги от Централна Европа, които от 90-те г. на XX в. насам се докоснаха и персонално до неустойчивите вече историко-материалистически основи на бившите социалистически обществени науки.

След като понятията за истинност, порядък и автентичност се преценяват като компрометирани, логично е събитията на тяхната репрезентация, както и научните им тълкувания, да бъдат оценени по същия начин. Уважаваният ни колега от Хале проф. Крис Хан издигна като основна изследователска задача за етнологията приоритетно *Областта на паметта* като главен фокус на интердисциплинарните научни изследвания във всички постсоциалистически страни¹⁷. Причината за това той вижда най-вече в репресиите, които изопачават и изкривяват паметта и на колективно и на персонално равнище в ерата на социализма – тяхното проучване той постулира като главна научна цел. В тази логика той вижда днешната антропология като „своеобразен хибрид, непрекъснато колебаещ се между моменталните снимки на теренната етнография и световната история, понякога присъстваща в повърхностни дебати за еволюцията на видовете и в същото време изследваща твърде специфични детайли на обичая с ентузиазма на *аматьорите народописци*”¹⁸.

Модерното схващане, че историята и паметта са предимно културни конструкти, плод на целенасочената човешка креативност, в които са инвестирани различен тип интереси – икономически и политически главно, но за определени общества (например, бившите комунистически) – и идеологически, дълбоко разтърсва авторитета на обществените науки и в частност – на етнологичната, в тези общества. В очите и разбирането на някои наши колеги от Запад (употребен като метафора, повече в смисъл на образователна локация), етнологията се възприема като един от онези конструкти, от които

се очаква – но напразно!, да представят “истинността”. След като обаче тази “истинност” е всъщност един съзнателно конструиран и обвързан с интереси разказ, не пристъпваме ли ние към поредната манипулация на истината; в стремежа си да реконструираме обективната картина на културата и нейния контекст, не се ли втурваме към “Областта на травматичната памет” като към едно подбрано от интересите ни в момента свидетелство за истинност, което след години времето и поколенията учени може би ще отхвърлят като инсценирано или преднамерено?

Изборът на път в професията е дълбоко личен. Обръщайки се назад към Шишманов, към един от тези ентузиазирани „аматори-народописци” вероятно в представата на уважавания горепосочен колега, лично аз констатирам един по-приемлив контекст, стар колкото самата наука: по-широко социално схващане на културата като съвкупност от правила на поведение и произвеждане на смисъл, като кодове за общуване и разграничаване и в този смисъл разглеждането на “култура” като обратна на “природа”, т.е. на онази сфера, в която такива правила и кодове не съществуват. Теренната работа осигурява за етнолога и фолклориста привилегирования достъп до социалните значения и символи, тя дава възможност на учения да фиксира съвсем точно относителната сила на различните норми и ценности, които – както днес бихме казали, са решаващи за конструиране на стратегиите на почти всички групи в рамките на етническата култура. А нейното комплексно изучаване е, извън съмнение, смисълът на етнологичните и фолклористични разработки във визията на Иван Шишманов.

Програмната статия на Иван Шишманов „Значението и задачата на нашата етнография” от 1889 г. изобилства от решения на проблеми, над които ние днес умуваме мъдро. Ако по-често се връщаме към този текст, дори ако го гледаме през очите на неговите най-добри интерпретатори – М. Арnaudов, П. Динев и Т. Ив. Живков в по-ново време, ако насочваме студентите и по-младите си колеги критично да го съпоставят с моделите и рецептите на многоуважаваните ни колеги отвън, те може би ще успеят да открият неговите ясни послания и по-лесно да намерят своя път сред множеството професионални изкушения днес. Това ще ги направи достойни

приемници и последователи на Шишмановата визия за историчността на етнологията и фолклористиката и за тяхната национална ангажираност¹⁹.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Шишманов, Ив.** Значението и задачата на нашата етнография. – В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. С., 1889, № 1, с. 1–64.

² **Шишманов, Ив.** Южнославянският епичен размер от едно ново гледище (извлечение от изследването върху песента за мъртвия брат в поезията на балканските народи). – Български преглед, 1898, № 4, с. 120–122; **Шишманов, Ив.** Френската наука и “Веда Словена” с особен оглед към критиката на Луи Леже. – В: Сборник в чест и памет на Луи Леже. С., 1925, с. 33–72; **Шишманов, Ив.** Тракийската теория на Цаня Гинчев. – В: Юбилеен сборник на Славянската беседа. С., 1985, с. 38–55; **Шишманов, Ив.** Априловския сборник от български народни песни в архивата на Раковски. – СпБАН. С., 1919. Т.18, с. 2–16; **Шишманов, Ив.** Към терминологията на българските народни носии. – СпБАН., Истор. – фил. клон, С., 1933. Т.44, с. 107–120; Песента за мъртвия брат в поезията на балканските народи. Ч. I. 1896, 96 с.; Ч. II. 1898, 152 с.; Ч. III. 1898, 36 с. и др.

³ **Василев, Й.** Иван Д. Шишманов и “Сборник за народни умотворения, наука и книжнина”. – В: Иван Д. Шишманов – Форумът. Шишманови четения. Кн.1. С., 2005, с. 53–55.

⁴ **Шишманов, Ив.** Значението и задачите на нашата етнография..., с. 19, бел. 1.

⁵ Пак там, с. 12.

⁶ Пак там, с. 27.

⁷ **Тишков В.** Три карты: Физическая, Административно-государственная и Этническая. (Доклад на пленарном заседании 8 конгресса российских этнографов и антропологов, г. Оренбург, 2009, 2-5 июля: http://valerytishkov.ru/cntnt/novye_publicacii/vatishkov_.html

⁸ Две писма от Юрий Ивановича Венелина до Василия Априлов. – В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. С., 1889, № 1, с. 177.

⁹ **Шишманов, Ив.** Цит. съч., с. 52.

¹⁰ Пак там, с. 14–16.

¹¹ **Живков, Т. Ив.** Препрочитайки Шишманов. – В: Фолклор и съвременност. С., 1981, с. 79–82.

- ¹² **Шишманов, Ив.** Цит. съч., с. 19.
- ¹³ Пак там, с. 12–15.
- ¹⁴ Abschied vom Volksleben. Tübingen: Ludwig-Uhland-Institute, 1970.
- ¹⁵ **Рот, Кл.** „Народна култура” – (Социалистическа) „Всекидневна култура”: Един нежелан научен преход? – Българска етнология, 2001, кн. 2, с. 5–8.
- ¹⁶ **Джордано, К.** От кризата на антропологичните репрезентации до нашествието на префиксите. – Българска етнология, 2005, № 1, с. 10–15.
- ¹⁷ **Хан, К.** Хронологическите ориентации на антропологията и нейното бъдеще в Източна и Централна Европа. – Българска етнология, 2007, № 2–3, с. 100–101.
- ¹⁸ Пак там, с. 106.
- ¹⁹ Допълнително ползвана литература по темата: **Генчев, Ст.** Народна култура и етнография. С., 1984; “Две писма от Юрий Ивановича Венелина до Василия Априлов”. – В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. С., 1889, №1, с. 176–190; **Дечев, З.** Проф. Иван Д. Шишманов за словесността (Размисли върху “Значението и задачата на нашата етнография”). – В: Иван Д. Шишманов – Форумът. Шишманови четения. Кн. 1. С., 2005, с. 176–181; **Живков, Т. Ив.** Етничният синдром. С., 1994; **Тишков В.** Три карты: Физическая, Административно-государственная и Этническая. (Доклад на пленарном заседании 8 конгресса российских этнографов и антропологов, г. Оренбург, 2009, 2-5 июля); **Хан, К.** Хронологическите ориентации на антропологията и нейното бъдеще в Източна и Централна Европа. – Българска етнология, 2007, № 2-3, с. 96–112. Сериозен интерес представлява и породената от статията дискусия, намерила място в преводен вариант частично и на страниците на сп. “Българска етнология”.

ЛИТЕРАТУРА

- Василев, Й.** Иван Д. Шишманов и “Сборник за народни умотворения, наука и книжнина”. – В: Иван Д. Шишманов – Форумът. Шишманови четения. Кн.1. С., 2005.
- Генчев, Ст.** Народна култура и етнография. С., 1984; “Две писма от Юрий Ивановича Венелина до Василия Априлов”. – В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. С., 1889, № 1.
- “Две писма от Юрий Ивановича Венелина до Василия Априлов”. – В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. С., 1889, № 1.
- Джордано, К.** От кризата на антропологичните репрезентации до нашествието на префиксите. – Българска етнология, 2005, № 1.

Дечев, З. Проф. Иван Д. Шишманов за словесността (Размисли върху “Значението и задачата на нашата етнография”). – В: Иван Д. Шишманов – Форумът. Шишманови четения. Кн. 1. С., 2005.

Живков, Т. Ив. Етничният синдром. С., 1994.

Живков, Т. Ив. Препрочитайки Шишманов. – В: Фолклор и съвременност. С., 1981.

Рот, Кл. „Народна култура”– (Социалистическа) „Всекидневна култура”: Един нежелан научен преход? – В: Българска етнология, бр. 2, 2001.

Шишманов, Ив. Априловския сборник от български народни песни в архивата на Раковски. – СпБАН. С., 1919. Т. 18.

Шишманов, Ив. Значението и задачата на нашата етнография. – В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. С., 1889, № 1.

Шишманов, Ив. Към терминологията на българските народни носии. – СпБАН., Истор.-фил. клон, С., 1933. Т. 44.

Шишманов, Ив. Тракийската теория на Цаня Гинчев. – В: Юбилеен сборник на Славянската беседа. С., 1985.

Шишманов, Ив. Френската наука и “Веда Словена” с особен оглед към критиката на Луи Леже. – В: Сборник в чест и памет на Луи Леже. С., 1925.

Шишманов, Ив. Южнославянският епичен размер от едно ново гледище (извлечение от изследването върху песента за мъртвия брат в поезията на балканските народи). – Български преглед, 1898, № 4.

Тишков В. Три карты: Физическая, Административно-государственная и Этническая. (Доклад на пленарном заседании 8 конгресса российских этнографов и антропологов, г. Оренбург, 2009, 2–5 июля).

Хан, К. Хронологическите ориентации на антропологията и нейното бъдеще в Източна и Централна Европа. – В: Българска етнология, бр. 2-3 / 2007/1.

Abschied vom Volksleben. Tübingen: Ludwig-Uhland-Institute, 1970.